

GULD- OCH SILVERSMEDER I MARIEFRED UNDER 350 ÅR.

ROTS ATT MARIEFRED har varit en förhållandevis liten stad så har inte mindre än 11 stycken guld- och silversmeder varit verksamma här från 1648 till 1898. Detta kan ställas i jämförelse med att endast en tenngjutare, Johan Hindrich Husberg, har varit verksam i Mariefred. Detta var dessutom under en ytterst kort period och inga kända tennföremål från Mariefred finns bevarade.

Föremål i tenn var ju annars något som producerades i stora kvantiteter och fanns i var mans hem i form av grötskålar, stop, tallrikar, bågare och fat. Att så många tillverkare av statusvaror har varit verksamma här har nog flera anledningar. Först och främst närheten till Gripsholms slott självklart. Men även de många bruken i Åkersskogarna, de stora gårdarna i Stallarholmen och närheten till Strängnäs.

Det har helt enkelt funnits en god kundbas för statusföremål i närområdet. Under 1600-talet var flera guldsmeder verksamma i Mariefred.

SMEDER I MARIEFRED PÅ 1600-TALET

Tyvärret vet vi inte så mycket om dessa smeder annat än att de finns omnämnda i olika källor från tiden. Mig veterligen finns inga stämplade föremål bevarade från någon av dessa. Samtliga omnämns som guldsmeder men torde även ha utfört arbeten av silver. Stämplade svenska föremål i både guld och silver från 1600-talet är sällsynt förekommande.

De smeder som var verksamma i Mariefred under 1600-talet var: Lars Jöransson, omnämns 1648–1675 i källor kallad Lorens guldsmed och han finns omtalad i en mantalslängd från 1648. Den 30 juni 1675 omtalas hans änka. Det är den Oluff guldsmed,

omnämnd 1652. Den enda information som finns om Oluff guldsmed är att han omnämns i källor från 1652. Gustaf guldsmed, omnämnd 1655. Nämns i en mantalslängd från 1655.

Frantz Carlsson, omnämns 1662–1682. Finns omtalad som Frantz guldsmed åren 1662–1682.

Som synes är väldigt lite känt om dessa smeder under 1600-talet och det är i praktiken bara deras namn och spridda årtal som är kända.

1700-TALET

När vi kommer in på 1700-talet finns dock betydligt mer information bevarad. Andreas (Danielsson) Bergman, verksam i Mariefred 1747–1749. Andreas Bergman föddes 1703 och kom att gå i lära hos mästaren Anders Falck som var verksam i Jönköping. Falck hade en stor produktion och bland annat flera bägere och supskedar finns bevarade från hans verkstad.

ANDREAS BERGMAN

Den 13 juli 1734 skrevs Andreas Bergman ut från Falcks verkstad för att starta sin karriär som silversmed. Den 11 november 1738 blev Andreas Bergman mästare i Skänninge under ämbetet i Norrköping. Där blev han sedan verksam tills han flyttade till Mariefred 1747 och öppnade verkstad.

Han blev dock inte allt för långvarig i Mariefred och nämns i ämbetets protokoll sista gången den 17 juni 1749. Den korta perioden i Mariefred gör naturligtvis att föremål från Andreas Bergmans Mariefredsperiod är ovanliga.

Efter att i många år ha bevakat marknaden efter silver från Mariefred så har jag endast sett en sked till salu. I Turinge kyrkas samlingar ska däremot en kalk finnas bevarad. Det bör nämnas att föremål från Andreas Bergmans period i Skänninge också är ovanliga.

1762 förekommer den sista noteringen om Andreas Bergman där han omnämns som avliden i Norrköpings kontrollprotokoll.

JOHAN HACKZELL

Johan Hackzell, verksam i Mariefred 1758–1780. Johan Hackzell föddes 1720 och var del av en riktig silverfamilj. Hans bror Lars var mästare i Strängnäs 1737–1773 och det var även hos honom som Johan gick i lära.

Han började som 20-åring den 7 juli 1740 och blev utskriven hos brodern den 6 juli 1744. Det vill säga nästan på dagen 4 år som lärling hos sin bror. Den 5 juli 1758 blev Johan Hackzell mästare i Mariefred under ämbetet i Arboga. Förutom silversmed så var han även verksam som rådman. Johan Hackzell var verksam i Mariefred

under en ganska lång period och den sista noteringen om honom hittar vi i ett ämbetsprotokoll från den 5 juli 1780 där han är omnämnd med ordet »absens«, med andra ord att han lagt ned verksamheten. Han lever dock till 1786.

Från Johan Hackzells produktion i Mariefred finns bland annat bågare, tumlare och en större mängd bestick kända. Föremålen stämplade han med sina initialer JH samt Mariefreds stadsstämpel alternativt en stämpel med förkortningen M:FRED.

ERIK HACKZELL

Erik Hackzell, verksam i Mariefred 1786–1814. Ytterligare en silversmed vid namn Hackzell har varit verksam i Mariefred, nämligen Erik Hackzell. Han var son till Lars Hackzell i Mariefred och med andra ord brorson till Johan Hackzell. Erik Hackzell föddes den 10 januari 1749 i Strängnäs och övertog sin faders verkstad 1773. Samma år gifte han sig med Anna Catharina, dot-

ter till silversmeden Erik Lekberg i Nora. Erik Lekberg i sin tur var gift med Anna-Lisa, dotter till silversmeden Beckman den yngre i Örebro. Att silver var ett återkommande diskussionsämne på släktmiddagarna kan man nog tänka sig. 1786 flyttade Erik Hackzell till Mariefred och övertog sin farbrors verkstad. Erik Hackzell var sedan verksam i Mariefred ända till sin död den 16 juni 1814.

Mariefreds stadsvaktmästarbricka i silver, tillverkad av Erik Hackzell år 1796.

Foto: Roger Holmström 2012.

HACKZELLARNA

Förutom Johan och Erik så fanns det flera andra silversmeder vid namn Hackzell (eller Hagzell eller Haxell som namnet också stavades ibland) verksamma som i Sörmland. Det är viktigt att ha koll på vilken Hackzell som hör till vilken stad, och när.

Trots att Erik Hackzell var verksam i Mariefred under relativt lång tid så är föremål från hans period här ovanlig förekommande, betydligt mer ovanligare än föremål från hans farbror Johan Hackzell.

Dock finns några riktiga praktobjekt bevarade i form av en kalk och patén från 1792 i Mariefreds kyrkas samlingar, samt Mariefreds stadsvaktmästarbricka och stadsvaktmästarstav, båda tillverkade 1796

Mariefreds stadsvaktmästarstav, knoppen i silver tillverkad av Erik Hackzell år 1796.
Foto: Roger Holmström 2012.

LARS HACKZELL (1705–1778) mästare i Strängnäs ♦ JOHAN HACKZELL (1720–1786), mästare i Mariefred. Bror till Lars ♦ ERIK HACKZELL (1749–1814), mästare i Strängnäs och Mariefred, son till Lars och brorson till Johan ♦ LARS PETTER HACKZELL (1739–1771), mästare i Örebro, son till Lars Hackzell. Gift med O. Norlings änka, som efter Hackzells död gifte om sig med smeden Stephan Halling ♦ EMANUEL HACKSELL (1816–1860), mästare i Malmköping. Sonson till Erik Hackzell och född i Mariefred. En tesked i Hembygdsföreningens samlingar.

CARL BERTIL WILDT

Carl Bertil Wildt, verksam i Mariefred 1799–1805, Carl Bertil Wildt föddes i Nyköping den 11 maj 1772, alternativt 1778. Hans halvbror J. F. Wildt var silversmed så precis som för familjen Hackzell var det ett yrke som flera i familjen var verksamma i. Tyvärr vet vi inte så mycket om Wildt och hans tid i Mariefred men han stämplade arbeten här åren 1799–1805.

I slutet av 1804 övertogs verkstaden av Olof Hagrelius. Carl Bertil Wildt stämplade sina arbeten C.B.Wildt alternativt C.B.W. samt med Mariefreds stadsstämpel. Få föremål finns kända men en dosa och ett antal matskedar kan nämnas.

OLOF HAGRELIUS

Olof Hagrelius, verksam i Mariefred 1804–1846. Olof Hagrelius är den silversmed i Mariefred som vi vet mest om. Han föddes 1776 och kom att gå i lära hos den kände mästaren Carl Fredrik Seseman i Arboga. Han blev utskriven från Seseman den 7 juli 1801 och kom 1804 till Mariefred.

Här övertog han Carl Bertil Wildts verkstad och blev mästare under ämbetet i Arboga den 29 november 1804. Olof Hagrelius gifte sig med Brita Sofia Fryklund och de fick tillsammans 4 barn. Endast 1 av barnen överlevde dock till vuxen ålder.

De bodde först på gård 36 och flyttade sedan till gård 63, nuvarande prästgården. Förutom att vara verksam som silversmed var Olof Hagrelius även rådman och han står omnämnd som handelsman. Han var verksam i Mariefred ända till sin död 1846 och

stämplade en stor mängd arbeten. Efter hans bortgång stämplade även änkan arbeten i hans verkstad under 1847. Föremål av Olof Hagrelius är det silver från Mariefred som dyker upp oftast och han hade en stor och betydande produktion.

Bland annat är sockerskålar, ljusstakar, bägare, senapskannor, gräddkannor och bestick från hans verkstad kända.

I Hallwylska museet finns även en väldigt ovanlig handlykta av Olof Hagrelius bevarad. Flera så kallade belöningsskedar från Olof Hagrelius utdelade av Skeppsta Bruk finns bevarade. Dessa gavs som extra belöningar åt smederna på bruket för »berömligt smide«.

Olof Hagrelius använde en mängd olika stämplar på sina arbeten bland annat O. Hagrelius, Hagrelius, O.H och OH.

Som stadsstämpel använde han Mariefreds vapen med Madonnan.

Förutom arbeten av silver utförde han även föremål av guld.

LARS PETTER EDBORG

Lars Petter Edborg, verksam i Mariefred 1854. Lars Petter Edborg föddes i Gåsinge 1825 och var verksam som gesäll i Södertälje 1847 och examinerades sedan i Stockholm 6 juli 1847. Därefter blev han verksgesäll hos C. Th. Baudes änka i Enköping och övertog sedan verkstaden där.

Han stämplade arbeten i Enköping 1849–1852. 1853 flyttade han till Mariefred och stämplade arbeten här under 1854. Jag har aldrig sett några föremål av Edborg och med tanke på att han bara var verksam i Mariefred under ett år så finns nog få bevarade idag.

CARL JOHAN OSCAR LJUNGMAN

Carl Johan Oscar Ljungman, verksam i Mariefred 1872–1892. Carl Johan Oscar Ljungman finns det relativt gott om information om, Han föddes i Visby 18 mars 1826, så egentligen fanns det ingen koppling till Mariefred, eller ens Sörmland. Där gifte han sig med pigan Christina Gertrud Klintström 1849 men hon dog ung och gick bort redan 1852.

Han var verksam som gesäll i Visby 1856 och examinerades i Stockholm 19 maj 1856. Han var först verksam i Strängnäs och stämplade arbeten där från 1856 till oktober 1872.

Därefter flyttade han till Mariefred och gifte om sig med Erika Albertina Ålund från Toresund utanför Stallarholmen. I sin verkstad i Mariefred stämplade han föremål under 20 år, 1872–1892.

Trots den relativt långa perioden så är få föremål från hans period i Mariefred kända.

Carl Johan Oscar Ljungman blev förhållandevis gammal och gick bort den 11 september 1909. Han och hans fru fick nog kämpa och affärerna gick inte alltid så bra.

I folkräkningen 1890 står han listad som guldsmed. I folkräkningen 10 år senare år 1900 står han listad som guldsmed och fattighjon och ytterligare 10 år senare 1910, alltså 1 år efter hans död, står hans änka Erika Albertina listad som guldsmedsänka och hennes hemort är listad som Fattighuset i Strängnäs.

Som ni ser är det förhållandevis lite information som finns känt om de smeder som har varit verksamma i Mariefred, trots att det är så många och fler av dem har varit verksamma här under längre perioder.

Källorna för den information som finns är dels standardverket »Guld- och silversmeder i Sverige 1520–1850« av Gustaf Upmark samt

»Svenskt silversmide Guld- och silverstämplar 1850–1912« av Kersti Holmquist.

David Brolin